

PREDGOVOR DRUGOM IZDANJU

Od prvoga izdanja *Kratke poredbenopovijesne gramatike latinskoga jezika* prošlo je više od deset godina. U međuvremenu, latinski se jezik nije nimalo promijenio, ali ova knjiga jest. Ispravljene su neke vrlo neugodne pogreške, koje su u prvom izdanju nastale najviše zbog vrlo kratkoga roka u kojem sam pregledavao korekture, svega nekoliko sati prije odlaska na studijsku godinu u SAD. Također, knjiga je dopunjena novijom literaturom, a tekst je izmijenjen i u nekim dijelovima znatno povećan. U proteklih desetak godina promijenio sam mišljenje o nekim problemima, u velikoj mjeri i zato što sam u međuvremenu mnogo toga naučio, osobito na trima studijskim boravcima, prvo na Sveučilištu Wisconsinu u Madisonu (1997–1998), zatim kao stipendist Humboldtove zaklade na Sveučilištu u Bonnu (2002–2003), i naposljetku kao gost Odsjeka za poredbenu lingvistiku Sveučilišta u Leidenu (2008). Premda se spektakularna otkrića u indoeuropskoj lingvistici i povijesnoj gramatici latinskoga jezika ne događaju osobito često, u proteklih desetak godina pojavilo se nekoliko vrlo važnih radova, prije svega temeljni etimološki rječnik Michiela de Vaana (2008). Novo je izdanje moje gramatike bibliografski znatno dopunjeno novim naslovima, a i neke su nove spoznaje povijesne i poredbene lingvistike unesene u tekst.

Premda je opsegom povećana, ovo je još uvijek kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga. Da bi ona uistinu postala iscrpnom, bilo bi potrebno posve promijeniti ustroj i namjenu ove knjige, a to nisam želio učiniti. I kada bih je ponovno pisao, ne bih odustao od osnovne namjere koju sam imao 1997.: studente klasične filologije i indoeuropske lingvistike uvesti u fascinantnu problematiku pretpovijesti i rane povijesti latinskoga jezika i omogućiti im da se nastave samostalno baviti tom disciplinom.

U pripremi za tisak ovoga drugog izdanja pomogli su mi kolegica Dubravka Ivšić i kolega Jurica Polančec, na čemu im toplo zahvaljujem. Zahvalan sam i Matici hrvatskoj što je omogućila ponovno objavljivanje ove knjige, a napose Luki Vukušiću, Željku Podoreškom i Romani Horvat.

R. M.

U Zagrebu, 5. lipnja 2010.

PREDGOVOR PRVOM IZDANJU

Razloga za pisanje ove gramatike bilo je mnogo. Jezik koji je u Hrvatskoj do prije stoljeća i po bio službenim jezikom zacijelo zaslužuje da jedan od temeljnih priručnika za njegovo proučavanje ugleda svjetlo dana na hrvatskome. Da su prilike bile povoljnije, to bi se još davno bilo dogodilo; historijsku gramatiku latinskoga jezika počeo je pisati Anton Mayer, veliki zaboravljeni hrvatski lingvist i šef Katedre za indoeuropeistiku na Sveučilištu u Zagrebu neposredno prije Drugoga svjetskog rata. Prvi svezak te planirane gramatike objavljen je kao skripta 1938. godine; premda zastario i ne osobito originalan, taj tekst odaje veliku erudiciju i solidnost pristupa svojega autora. Neostvareni Mayerov projekt bio mi je jedan od glavnih poticaja kada sam se odlučivao prihvatiti pisanja ove gramatike, koja se u stanovitu smislu nadovezuje na Mayerovu. S druge strane, postoje i praktični razlozi zbog kojih će ova gramatika, nadam se, biti dobrodošla u sveučilišnoj nastavi; kako je latinski jedini jezik koristan u proučavanju poredbene indoeuropske gramatike koji se uči u gimnazijama, činilo mi se da bi poredbena gramatika latinskoga bila izvrstan medij za uvođenje studenata lingvistike u indoeuropeističku struku. Osim studentima latinskoga jezika i zainteresiranim laicima, ova je gramatika namijenjena upravo njima.

Čitaocu ove gramatike nije potrebno nikakvo predznanje, osim elementarnoga poznavanja latinskoga jezika. Svi su primjeri u knjizi prevedeni, osim onih čije je značenje posve jasno iz konteksta ili se citira u prethodnom odjeljku. Najviše je, naravno, latinskih primjera, no nastojao sam u gramatiku uključiti i usporednu građu iz drugih indoeuropskih jezika, a osobito grčkoga, staroindijskoga i staroslavenskoga; zbog važnosti za indoeuropsku lingvistiku ponegdje se navode i primjeri iz gotskoga, staroirskoga, litavskoga i hetitskoga, dok je navođenje građe iz drugih jezi-ka sasvim izuzetno.

Pišući ovu knjigu držao sam se načela da je bolje biti u pravu nego biti originalan. Stoga sam ostajao kod općeprihvaćenih mišljenja uvijek kada su ona utemeljena na argumentima, a ne na autoritetu devetnaestosto-

ljetnih autora. Znatnu pažnju nastojao sam posvetiti upravo neriješenim problemima, oko kojih u znanstvenoj zajednici ne postoji *communis opinio*. U takvim sam slučajevima nastojao obrazložiti zbog čega prihvaćam neko rješenje radije nego neko drugo, odnosno zbog čega predlažem vlastitu hipotezu. Osim toga, za sva sporna pitanja u gramatici nastojao sam navesti popis novije relevantne literature, naročito one u kojoj su izražena mišljenja različita od mojih. Stariju literaturu čitalac će lako pronaći u standardnim priručnicima latinske historijske gramatike koji se navode u prvom poglavlju.

Premda je latinski jedan od najbolje istraženih indoeuropskih jezika, latinska je lingvistika neobično konzervativna u svojem pristupu novim spoznajama poredbene indoeuropske gramatike. Vjerojatno se to najbolje vidi u odnosu standardnih priručnika i udžbenika prema laringalnoj teoriji. Dok su laringali još prije nekoliko desetljeća pronašli svoj put u temeljne priručnike germanske, keltske, pa i grčke historijske gramatike (npr. Rix 1976), pisac je najopsežnije latinske povijesne gramatike Manu Leumann još u izdanju iz 1977. mogao napisati: *Für eine Darstellung der lateinischen Grammatik sind diese Theorien um das vokalische und die konsonantischen Schwa (die Laryngale) an sich entbehrlich* (str. 40) »Po sebi su te teorije o vokalskom i konsonantskim 'šva'-glasovima (laringalima) nepotrebne u prikazu latinske gramatike«. Nadam se da će ova gramatika pokazati u kojoj je mjeri to mišljenje pogrešno.

U drugom dijelu knjige pokušao sam primijeniti suvremenu autosegmentalnu fonologiju na poredbenopovijesnu fonologiju latinskoga; čitalac će se vjerojatno zapitati kakvoga to smisla ima, na što mogu odgovoriti samo to da mi se činilo još besmislenijim pisati o razvoju latinskoga fonološkog sustava i pretvarati se kao da se u fonološkoj teoriji nije u proteklih tridesetak godina ništa promijenilo. Premda sam nastojao objasniti osnovne pojmove i formalizam autosegmentalne fonologije u uvodu drugoga dijela knjige, neki će čitaoci formule kojima se bilježe glasovne promjene u autosegmentalnoj fonologiji ipak smatrati preapstraktnima ili nerazumljivima. Za njih će utješno vjerojatno biti što sam sva glasovna pravila, osim autosegmentalnim formalizmom, formulirao i običnim jezikom.

Za svakoga tko se želi baviti poredbenom i povijesnom lingvistikom osobito je važno da dobro razumije načela i metodološke postupke na kojima se ta disciplina zasniva; njih, međutim, nije lako formulirati na jasan i sažet način, u što će se uvjeriti svaki čitalac elementarnih indoeuropeističkih priručnika. Pa ipak, ja sam pokušao ukratko izložiti osnove poredbenopovijesne metode, vjerujući da se u proučavanju temeljnih načela uvijek isplati uložiti više truda nego u bavljenju detaljima, *quia parvus error in principio magnus est in fine* (Toma Akvinski, *De ente et essentia*, 1).

U prikazu poredbene morfologije latinskoga držao sam se načela da je bolje pošteno prikazati teškoće i neslaganja koja postoje oko pojedinih problema nego ih prešutjeti. Osobito se to odnosi na prikaz glagolskoga sustava indoeuropskoga prajezika, o kojem postoji gotovo jednako mnogo teorija koliko je i lingvista koji su o njem pisali. S druge strane, u klasifikaciji deklinacijskih tipova prihvatio sam temeljnu podjelu na statičku i dinamičku promjenu, s potpodjelama koje iz toga slijede. Za žaljenje je što taj novi nazor na indoeuropsku deklinaciju, premda otkriven upravo u knjizi posvećenoj latinskome¹, do danas nije prihvaćen u temeljnim priručnicima latinske historijske gramatike.

Standardni priručnici latinske historijske gramatike obično polaze od latinskih morfoloških paradigmi, koje onda tumače pozivajući se na starija jezična stanja i pretpostavljen morfološki sustav indoeuropskoga prajezika, kao da je taj sustav čitaocu već poznat. Takav prikaz problematike poredbene morfologije oduvijek me je podsjećao na postupak povjesničara koji bi počeo pisati rimsku povijest od Augustova doba, a potom objašnjavao što je sve bilo prije toga; osim što je nezgrapno, takav je pristup i pogrešan, utoliko što zanemaruje one gramatičke kategorije i oblike koje je latinski jezik izgubio, a koji su u jednakoj mjeri dio njegove povijesti kao i kategorije i oblici koje je sačuvao. Stoga sam u ovoj gramatici pokušao latinskoj morfologiji pristupiti na obrnuti, ali samoj stvari primjereniji način: polazi se od rekonstrukcije indoeuropskoga, a potom se opisuju jezične promjene koje su dovele do stanja posvjedočenoga u gramatici klasičnoga latinskoga jezika.

Kao što i naslov kaže, ovo je *kratka* gramatika latinskoga jezika; ona je kratka i zbog toga što u njoj nisu prikazane sve glasovne promjene koje su se zbile između indoeuropskoga i klasičnog latinskoga, i zbog toga što u njoj nije iscrpno opisana povijest svih latinskih morfoloških paradigmi, a nadalje zbog toga što u nju nije uključena problematika razvoja klasičnog latinskoga u vulgarnolatinskome. Budući da ova knjiga ni ne pokušava biti iscrpnom, postavlja se pitanje kriterija odabira jezičnih pojava koje su u njoj opisane. Premda je takav kriterij uvijek barem donekle subjektivan, smatrao sam najvažnijim opisati one jezične promjene koje su u određenom smislu *sustavne*, zatim one koje prema mojem sudu u najvećoj mjeri zadiru u strukturu jezika, te one koje su u skladu s općim tendencijama jezičnoga razvoja te su stoga i tipološki zanimljive. Što se tiče vulgarnolatinskoga, smatrao sam opravdanim njegovo izostavljanje ponajviše stoga što je o njemu na hrvatskom dostupna izvrsna knjiga Pavla Tekavčića *Uvod u vulgarni latinitet* (Zagreb 1970). Ta je Tekavčićeva knjiga na neki način komplementarna mojoj.

1 Holger Pedersen, *La cinquième déclinaison latine*, Copenhagen 1926.

U prikazu pretklasičnih razdoblja latinskoga jezika oslanjao sam se na podatke prikupljene u izvornim tekstovima više nego na sekundarnu literaturu. Poredbena i povijesna gramatika najbolje se uče osobnim iskustvom s tekstovima, lingvističkom nadgradnjom temeljitoga filološkog proučavanja pisanih izvora. Stoga su navedena mjesta u tekstovima u kojima su posvjedočeni pretklasični latinski jezični oblici, pri čemu sam se oslanjao najviše na Ernoutovu zbirku starolatinskih tekstova (1947). Kako bi čitalac i sam mogao provjeriti teze koje iznosim u analizi konkretne jezične građe, gramatici sam pridodao nekoliko ulomaka starolatinskih tekstova s komentarom.

Ova gramatika najviše duguje svima onima koji su u meni poticali ljubav prema latinskom jeziku: rimskim pjesnicima i povjesničarima, piscima ranijih gramatika, ali i vrsnim latinistima od kojih sam učio i nastavljam učiti ono što znam o latinskom jeziku i njegovoj povijesti, a nadasve mojoj supruzi Tajani Matasović.

Posebno se zahvaljujem profesorima Ladi Tajčević, Olgi Perić, Heineru Eichneru, Radoslavu Katičiću, Augustu Kovačecu, Mati Križmanu i Dubravku Škiljanu, kojima također mnogo dugujem, napose u ovoj prilici na dragocjenim savjetima i korisnim primjedbama. Nadalje, zahvaljujem i Zakladi Otvoreno društvo – Hrvatska koja je osigurala opremu za rad na rukopisu knjige, kao i mojim studentima Igoru Kusinu i Jurici Budji na pažljivu čitanju ovoga teksta.

Naposljetku, zahvaljujem nakladniku i Matičinoj urednici Jeleni Hekman koji su omogućili tiskanje ove gramatike.

R. M.

U Zagrebu, ožujka 1997.